

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЈЕЗИЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОРУ

VIII/1

Тематски зборник

Нови Сад, 2019

JEZIЦИ И КУЛТУРЕ У ВРЕМЕНУ И ПРОСТОПУ VIII/1
JEZICI I KULTURE U VREMENU I PROSTORU VIII/1
LANGUES ET CULTURES DANS LE TEMPS ET DANS L'ESPACE VIII/1
LANGUAGES AND CULTURES IN TIME AND SPACE VIII/1
ЈАЗИКИ И КУЛТУРИ У ЧАСУ И ПРОСТОПУ VIII/1
ЈАЗЫКИ И КУЛЬТУРЫ ВО ВРЕМЕНИ И ПРОСТРАНСТВЕ VIII/1
JAZYKY A KULTÚRY V PRIESTORE A ČASE VIII/1
LINGUE E CULTURE NEL TEMPO E NELLO SPAZIO VIII/1
LENGUAS Y CULTURAS EN TIEMPO Y ESPACIO VIII/1
LIMBI ȘI CULTURI ÎN TIMP ȘI SPAȚIU VIII/1
NYELVEK ÉS KULTÚRÁK IDŐBEN ÉS TÉRBEN VIII/1

Уреднице Проф. др Снежана Гудурић
Проф. др Биљана Радић-Бојанић

Технички секретари Слађана Стаменковић
Јована Петровић

Издавач УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Суиздавач Педагошко друштво Војводине, Нови Сад

За издавача Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш
За суиздавача Јасмина Шестак

Академски одбор: проф. др Твртко Прћић
проф. др Владислава Гордић Петковић
проф. др Едита Андрић
проф. др Предраг Мутавцић
проф. др Јасмина Татар Анђелић
проф. др Јагода Гранић
проф. др Октавија Неделку
проф. др Давиде Астори
проф. др Жан-Пол Мејер
проф. др Михај Радан
проф. др Виторио Дел`Аквила
проф. др Борђета Раца
проф. др Надежда Силашки
проф. др Љубица Влаховић
проф. др Игор Лакић
проф. др Сабина Халупка Решетар
проф. др Татјана Самарџија Грек
проф. др Ксенија Шуловић
проф. др Дејан Средојевић

Рецензенти: проф. др Октавија Неделку, Универзитет у Букурешту, Румунија
проф. др Мира Трајкова, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопље,
Северна Македонија
проф. др Драган Коковић, Универзитет у Новом Саду, Србија

ISBN 978-86-6065-542-6

У Зборнику су штампани изабрани радови изложени на конференцији *Језици и културе у времену и простору 8*, одржаној на Филозофском факултету у Новом Саду 17. новембра 2018. у оквиру истоименог Пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије бр. 178002, као и други радови који по својој тематици и квалитету одговарају профили Зборника.

Рецензенти појединачних радова:

Ајдановић Милан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Андрић Едита, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Astori Davide, *Università di Parma, Italia*; Ашић Тијана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Бабић Жељка, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Ваџот Бранка, *Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*; Бечановић Николић Зорица, *Универзитет у Београду, Србија*; Бјелаковић Исидора, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бјелица Слободан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Благојевић Савка, *Универзитет у Нишу, Србија*; Блатешић Александра, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бодрич Радмила, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Богдановић Весна, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Бошњаковић Жарко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Брајовић Тихомир, *Универзитет у Београду, Србија*; Бугарски Ранко, *Универзитет у Београду, Србија*; Валић Недељковић Дубравка, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Варница Невена, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Веселиновић Соња, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Влаховић Љубица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Влашковић Илић Биљана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Вучељ Нермин, *Универзитет у Нишу, Србија*; Вучо Јулијана, *Универзитет у Београду, Србија*; Вујовић Душанка, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Вукадиновић Снежана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Вулетић Ђурић Јулијана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Глушац Татјана, *Универзитет Унион, Србија*; Гордић Петковић Владислава, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Granić Jagoda, *Sveučilište u Splitu, Hrvatska*; Грковић Мејџор Јасмина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Гудурић Снежана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Гвозден Владимир, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Дицков Весна, *Универзитет у Београду, Србија*; Драгићевић Рајна, *Универзитет у Београду, Србија*; Драгосављевић Василије, *Историјски институт у Београду, Србија*; Дражић Јасмина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Дробњак Драгана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Дуканац Весна, *Институт за ментално здравље, Београд / Висока школа социјалног рада, Београд, Србија*; Ђорђевић Јасмина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Ђурић Љиљана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Мина, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђурић Жељко, *Универзитет у Београду, Србија*; Ђуровић Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Escher Christian, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Елаковић Ненадовић Ана, *Универзитет у Београду, Србија*; Ераковић Борислава, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Зечевић Крнета Горана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Зобеница Николина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Изгарјан Александра, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Јанковић Јелена, *Институт за српски језик САНУ, Београд, Србија*; Јањић Марина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Јовановић Владимир, *Универзитет у Нишу, Србија*; Јовичић Слободан, *Универзитет у Београду, Србија*; Јовић Бојан, *Институт за књижевност и уметност у Београду, Србија*; Каличанин Милена, *Универзитет у Нишу, Србија*; Каравесовић Дејан, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Кашић Зорка, *Универзитет у Београду, Србија*; Кесић Далибор, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Кликовац Душка, *Универзитет у Београду, Србија*; Кочевски Ивана, *Универзитет у Београду, Србија*; Корда Петровић Александра, *Универзитет у Београду, Србија*; Костић Драгомир, *Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини, Србија*; Костић Пахноглу Тамара, *Универзитет у Нишу, Србија*; Ковач Рац Елеонора, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Ковачевић Петровић Бојана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Kreho Vesna, *Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina*; Лигориа Орсат, *Универзитет у Београду, Србија*; Лазаревић Нина, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лакић Игор, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Лалић Крстин Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Lah Meta, *Univerza v Ljubljani, Slovenija*; Линда Јаромир, *Универзитет у Београду, Србија*; Лома Миодраг, *Универзитет у Београду, Србија*; Лончар Раичевић Александра, *Универзитет у Нишу, Србија*; Лопичић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Malita Ramona, *Universitatea de Vest din Timișoara, Romania*; Маричић Гордан, *Универзитет у Београду Србија*; Маричић Месаровић Сања, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Марјановић Саша, *Универзитет у*

Београду, Србија; Марковић Маја, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Medve Zoltan, *Sveučilište u Osijeku, Hrvatska*; Микић Јовица, *Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина*; Милановић Жељко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Миленковић Снежана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Милић Мира, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Милићев Тања, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Мишковић Луковић Мирјана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Митић Лидија, *Democritus University of Thrace, Greece*; Митић Петра, *Универзитет у Нишу, Србија*; Младеновић Радивоје, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Мркаљ Зона, *Универзитет у Београду, Србија*; Musulin Maša, *Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska*; Мутавић Предраг, *Универзитет у Београду, Србија*; Nedelcu Octavia, *Universitatea din Bukurești, Romania*; Николић Сања, *Институт за ментално здравље, Београд, Србија*; Нинковић Сања, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пајић Ивана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Панић Кавгић Олга, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пасула Милица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пауновић Татјана, *Универзитет у Нишу, Србија*; Пауновић Зоран, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Павловић Слободан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Пејовић Анђелка, *Универзитет у Београду, Србија*; Перовић Славица, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора / Универзитет Унион, Србија*; Петронијевић Божинка, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Петровић Драгољуб, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Петровић Вук, *Универзитет у Београду, Србија*; Пилиповић Весна, *Универзитет Унион, Србија*; Покрајац Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Поповић Снежана, *Универзитет у Београду, Србија*; Прћић Твртко, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Радан Михај, *Западни Универзитет у Темшивару, Румунија*; Radčenko Marina, *Sveučilište u Zadru, Hrvatska*; Радељковић Иван, *Универзитет у Сарајеву, Босна и Херцеговина*; Радић Бојанић Биљана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Радовановић Драгана, *Институт за српски језик САНУ / Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини, Србија*; Радуловић Ифигенија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Радусин Бардић Наташа *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Раичевић Горана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Расулић Катарина, *Универзитет у Београду, Србија*; Ристић Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Продановић Станкић Диана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Самарџић Мила, *Универзитет у Београду, Србија*; Самарџија-Грек Татјана, *Универзитет у Београду, Србија*; Савић Свенка, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Савић Виктор, *Универзитет у Београду / Институт за српски језик САНУ, Србија*; Савковић Нада, *Универзитет Унион, Србија*; Сентов Ана, *Универзитет Унион, Србија*; Сикимић Биљана, *Балканолошки институт САНУ, Београд, Србија*; Силашки Надежда, *Универзитет у Београду, Србија*; Симовић Весна, *Универзитет у Нишу, Србија*; Sokolija Alma, *Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina*; Средојевић Дејан, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Станковић Станислав, *Филозофски факултет у Косовској Митровици, Универзитет у Приштини / Институт за српски језик САНУ, Србија*; Станојевић Веран, *Универзитет у Београду, Србија*; Стефановић Марија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Степанов Страхиња, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стојановић Пантовић Бојана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Стојичић Виолета, *Универзитет у Нишу, Србија*; Стојичић Војкан, *Универзитет у Београду, Србија*; Суботић Мишко, *Истраживачко-развојни институт, Центар за унапређење животних активности, Београд, Србија*; Szabo Brdar Rita, *Loránd-Eötvös-Universität, Budapest Germanistisches Institut, Budapest, Hungaria*; Шеатовић Светлана, *Институт за књижевност и уметност у Београду, Србија*; Шимуновић Бешлин Биљана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Штрбац Гордана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Шу ловић Ксенија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Татар Анђелић Јасна, *Универзитет Црне Горе, Црна Гора*; Тешановић Биљана, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Тодоровић Сузана, *Università del Littorale, Capodistria, Slovenia*; Томин Светлана, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Топалов Јагода, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Тривић Анета, *Универзитет у Крагујевцу, Србија*; Трнавац Радослава, *Универзитет у Београду, Србија*; Turčilo Lejla, *Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina*; Фараго Корнелија, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Фејса Михјло, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Филиповић Ковачевић Соња, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Хаџић Зорица, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Халупка Решетар Сабина, *Универзитет у Новом Саду, Србија*; Cano Reyes Jesus, *Universidad Complutense de Madrid, Еспања*; Царан Андрејевић Маца, *Западни универзитет у Темшивару, Румунија*.

СОЊА МАНОЛОВИЋ

О ПОРЕКЛУ ИЗРАЗА *МЕТНАЈА НАЛЧЕ**

Рад има за циљ да осветли порекло израза метнаја налче, забележеног у збирци речи из Призрена Димитрија Чемериџића. Израз ће најпре бити поређен са другим изразима са значењем ‘умрети’, састављеним од глагола са значењем ‘бацити’ и именице са значењем ‘потковица’ у српском језику. Након тога биће анализирани паралеле из других словенских и балканских језика. Формалне и семантичке паралеле налази се у свим балканским језицима. У небалканским словенским језицима нисмо нашли потпуне формалне паралеле за овај израз. Међутим, забележена је разграната мрежа израза који одговарају овом моделу, уз варирање глаголске или именске компоненте. Анализирани израз ће бити смештен у круг других израза са значењем умирања у српском и другим словенским језицима, што ће омогућити расветљавање семантичке мотивације. Биће споменути и типолошки слични изрази из других европских језика. Претпоставља се да је анализирани израз полукалк према турском *nalları atmak*, који се уклопио у већ постојећу мрежу домаћих израза који одражавају сличну концептуализацију смрти.

Кључне речи : етимологија, фразеологија, словенски језици, балкански језици

1. УВОД

Предмет анализе у овом раду је израз¹ *метнаја налче* у значењу ‘умрети’. Овај израз представља нерашчлањив спој двеју лексема чије разумевање није условљено значењем компонентата. Како би се осветлило његово порекло потребно је најпре извршити поређење са другим изразима исте формалне и семантичке структуре у генетски сродним (словенским) и типолошки блиским (балканским) језицима.

Семантичка мотивација израза биће објашњавана помоћу менталних слика, које се дефинишу као „специфичне концептуалне структуре које посредују између лексичке структуре и стварног значења фигуративних јединица“ (Dobrovol'skij, Piirainen 2005 : 26)² и представљају финији алат за анализу семантичких разлика од концептуалне метафоре (id. 17). Ипак, концептуалне метафоре играју важну улогу у мотивацији значења и представљају главну везу између многих идиома и њиховог фигуративног значења (Gibbs 2006 : 11). Иако је ниво концептуалног мапирања надређен нивоу менталних слика, концептуалне метафоре обезбеђују семантички структурирану емпиријску базу за истраживање специфичности фигуративног језика како у оквиру једног језика тако и компаративно, а потребне су и приликом анализирања израза који нису мотивисани богатим менталним сликама (Dobrovol'skij, Piirainen 2005 : 20-21). Из тог разлога ће тамо где је то потребно конкретне менталне слике бити уопштаване у концепте. Ово омогућава поређење једног сегмента језичке слике света различитих језика, која представља вербализовану интерпретацију стварности и одговара тачки гледишта говорника одређеног језика (Bartmiński 2006: 12-14).

* Рад је настао као резултат рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика* (178007)“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Под изразом се подразумева идиоматски израз, односно фразем (за преглед термина који су синонимно коришћени у нашој лингвистици в. Klimentić 2018 : 196), а не фразеолошки израз како га дефинише Шански (за приказ ове дефиниције, као и преглед употребе различитих термина в. нпр. Вуловић 2015 : 20-26).

² Експерименти показују да се ове слике активирају сваки пут приликом интерпретирања језичког значења (Borghini, Scorolli 2006 : 4-6).

2. ПОТВРДЕ

2.1. Потврде забележене у дијалектима српског језика

Овај израз је забележен у збирци речи из Призрена Димитрија Чемерићића у значењу ‘угинути, крепати за стоку, а умрети за људе, поглавито мухамеданце’.

У истој збирци забележена је и варијанта *метнаја плоче* ‘угинути (за стоку)’, ‘умрети (подругљиво, за непријатеља, за човека иноверца, у првом реду Турчина)’. Именска компонента се може заменити и заменицом, као у примеру: *И дънъс ги метнаја јен мрсън*.

Од формалних и семантичких паралела, дакле израза у значењу ‘умрети’ састављених од глагола у значењу ‘бацити’ и именице у значењу ‘потковица’ забележени су израз *бѣцијо плоче* у значењу ‘црћи, липсати (за коња; фиг. и подругљиво каже се и за непријатеља кад умре)’ у „Речнику Косовско-Метохиског дијалекта Глише Елезовића“ и израз *врљи плоче* ‘угинути (запречно грло)’, шаљ. ‘умрети’ у „Речнику пиротског говора“ Драгољуба Златковића“.

„Српски рјечник“ Вука С. Караџића бележи израз *бацити поткове*, који можемо узети као формалну паралелу, али не даје значење нити пример који би могао да укаже на то да ли овај израз треба узети и као семантичку паралелу или не.

3. БАЛКАНСКИ КОНТЕКСТ

Како је овај израз посведочен пре свега у дијалектима српског језика који показују балканске црте, потребно је најпре погледати да ли су слични изрази забележени и у другим балканским језицима, а затим и који је њихов статус у тим језицима.

184 3.1. Паралеле

Потпуне формалне и семантичке паралеле за дати израз налазимо у свим балканским језицима, како словенским тако и несловенским.

Тако у македонском имамо израз *ги фрли плочите* (ГРМЈ) састављен од глагола *фрли* ‘бацити’ и именице *плоча* ‘потковица’ у множини и израз *ги фрли потковиците* (Sendek 2007) који чине исти глагол и именица *потковица* у истом значењу као у претходном примеру, такође у множини.

У бугарском су забележени изрази *мятам / метна петалата (петалите)* (Вътов 2001, РБЕ) од глагола *мятам / метна* ‘бацити’ и облика множине именице *петало* ‘потковица’, као и израз *хвѣрлям / хвѣрля петалата (петалите)* (Вътов 2001, РБЕ) од исте именице и глагола *хвѣрлям / хвѣрля* такође у значењу ‘бацити’.

У румунском је забележен израз *a-și lepăda potcoavele* (DEX) од глагола *a lepăda* ‘бацити’ и именице *potcoavă* ‘потковица’ у множини.

У арумунском налазимо израз *li-arucă petalili* (Cunia 2010, Parahagi 1963) од глагола *aruc / aruci* ‘бацам’ и именице *petală* ‘потковица’ у множини.

У грчком је забележен израз *τίναξε τα πέταλα* (Λεξικό της κοινής νεοελληνικής), који чине глагол *τινάξω* ‘бацити’ и именица *το πέταλο* ‘потковица’ у множини.

Што се тиче турског језика, израз *nalları atmak* (Aktunç 2000, Елезовић), који чине глагол *atmak* ‘бацити’ и именица *nal* ‘потковица’ у множини, наводи сам Елезовић као паралелу за израз *бацијо плоче*, а од нама доступних савремених речника налазимо га у речнику турског сленга (Aktunç 2000).

У албанском језику забележен је израз *ia hodhi potkonjtë [në erë]* (Sendek 2007), сачињен од глагола *hudh* ‘бацати’ и именице *potkua / patkua* ‘потковица’ у множини, уз опционо проширење *në erë* које дословно значи ‘у ваздух’.

3.2. Семантичка мотивација

Семантичку мотивацију наведених балканских израза открива албански пример који се, као и изрази из осталих језика, дословно преводи као ‘бацити потковице’, са својим проширењем у значењу ‘у ваздух’. На основу овог израза можемо закључити да у основи семантичке мотивације лежи искуствена слика угинулог коња који лежи на леђима са ногама у ваздуху.

Ова мотивација лежи и у основи израза са другачијом глаголском компонентом (у значењу ‘окренути’), какви су на пример бугарски израз *обръщам / обърна петалата* (*петалиме*) (Вътов 2001, РБЕ), сачињен од глагола *обръщам / обърна* ‘окренути’ и именице *петало* ‘потковица’ у множини и албански *i ktheu portkonjtë nga dielli*, такође у значењу ‘умрети, црћи’, у чији састав улазе глагол *khten* ‘окренути’, именица *potkua / patkua* ‘потковица’ и допуна *nga dielli* ‘ка сунцу’. Истом сликом мотивисани су и изрази са глаголском компонентом у значењу ‘подићи’, какви су бугарски израз *навирил подкови* (Вътов 2001) у чији састав улази глагол *навирвам* ‘подизати тако да штрчи’ и именица *подкова* ‘потковица’ у облику множине, и турски израз *nalları dikmek* (Елезовић), у чији састав улазе глагол *dikmek* ‘подићи’ и именица *nal* ‘потковица’ у множини.

Поред ових израза у балканским језицима налазимо још и изразе мотивисане сликом испадања потковица изнуреном коњу, какви су албански израз *i la potkonjtë* (Thomai 1999) са глаголском компонентом *lë* ‘оставити’ и именском *potkua / patkua* ‘потковица’ и румунски *a-ți lăsa potcoavele undeva* (DEX), сачињен од глагола *a lăsa* ‘оставити’, именице *potcoavă* ‘потковица’ у множини и прилошке допуне *undeva* ‘негде’.

Изрази са дословним значењем ‘оставити потковице (негде)’ у значењу ‘умрети (на том месту)’ могли би се довести у везу и са српским изразом *оставити кости негде* у истом значењу, али ту је и румунски израз *a sta să-i pice potcoavele* у значењу ‘бити на самрти’ (DEX), чију глаголску компоненту чине глаголи *a sta* ‘стајати’ у инфинитиву и *a pica* ‘отпасти’ у конјунктиву (у конструкцији са значењем ‘чекати да отпадне’), док именску компоненту чини именица *potcoavă* ‘потковица’ у множини, који ипак не иде у прилог таквој претпоставци. Овде се могу сврстати и румунски израз *a fi gata să-și lepede potcoavele* ‘бити на самрти’ (Tomici 2012), код кога глаголску компоненту чине глагол *a fi* ‘бити’ са придевском допуном *gata* ‘спреман’ и глагол *a lepăda* ‘бацити’ у конјунктиву, док је именска иста као у претходном примеру, као и бугарски изрази мотивисани сликом коња коме су се истрошиле потковице, какви су *лъсвм / лъсна петалата* (*петалиме*) (Вътов 2001, РБЕ) у чији састав улази глагол *лъсвам / лъсна* ‘глатати, полирати’ и именица *петало* ‘потковица’ у множини и израз *лъсват ми / лъснат ми петалата* ‘умирем’ (РБЕ), у чији састав улазе исти глагол у значењу ‘сијати се’ и иста именица.

Као што се види из наведених примера, изрази са значењем умирања мотивисани сликом изнуреног или мртвог коња, са именском компонентом у значењу ‘потковица’, заступљени су у балканским језицима. Ипак, пре извођења закључака о пореклу призренског израза треба погледати и место ових израза у словенским језицима.

4. СЛОВЕНСКИ КОНТЕКСТ

У словенским језицима који не припадају балканском језичком савезу нисам нашла потпуне формалне паралеле за призренски израз³. Међутим, забележена је разграната мрежа израза који одговарају овом моделу, уз варирање глаголске или именске компоненте.

³ Захваљујем анонимном рецензенту на сугестији да би се одсуство компоненте ‘потковица’ у словенским изразима могло објаснити њиховом старином, тачније настанком у доба када Словени нису поткивали своје радне, односно товарне животиње. Постоје назнаке да је поткивање коња било везано за јахање на далек пут, а не за коње коришћене у земљорадњи (о овоме и о поткивању коња код Словена уопште в. SSS 4: 170–171), међутим како би се проверило да ли се заиста изрази са овом компонентом могу везати за номадске народе, а они без ње за земљорадничке, било би потребно прикупити додатни материјал из језика који нису обухваћени овим радом.

4.1. Варирање глаголске компоненте

Уколико сврстамо прикупљене словенске изразе са значењем ‘умрети’ према глаголској компоненти, издвојиће се следећих дванаест група:

4.1.1. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘бацити’

У ову групу могу се сврстати бугарски израз *хвѣрлям / хвѣрля копитата*⁴ (Вѣтов 2001, РБЕ), са глаголском компонентом *хвѣрлям / хвѣрля* ‘бацити’ и именском компонентом *копито* ‘копито’ у множини и следећи руски изрази (сврстани према глаголу):

- *отбросить кеды* (БСРП) где је глаголска компонента глагол *отбросить* ‘бацити, одбацити’, а именска *кед* (разг. *кеда*) ‘патика’ у акузативу множине, затим *отбросить коньки* (НКРЯ), са истом глаголском компонентом и именском *конек* ‘клизалька’ у акузативу множине, израз *отбросить кегли* (БСРП) са истом глаголском компонентом и именском компонентом *кегля* ‘чуњ’, у сленгу ‘ноге’ и израз *отбросить копыта (в сторону)* (ФСРЛЯ) у чији састав улазе иста глаголска компонента и именица *копыто* ‘копито’ у акузативу множине, уз опциону допуну *в сторону* коју чини именица *сторона* ‘страна’ у акузативу једине са предлогом *в ‘у’*, затим израз *отбрасывать копыта* (НКРЯ) који чине глагол *отбрасывать* ‘бацати, одбацити’ и именице *копыто* ‘копито’ у акузативу множине, а забележена је и варијанта *отбрасывать ласты*⁵ чија је именска компонента именица *ласт*, односно *ласта* ‘пераје’ у акузативу множине, док је глаголска компонента иста. У ову групу могу се сврстати и изрази са истим глаголом код којих именска компонента долази пре глаголске, као што су: *коньки отбросить* (НКРЯ) и *лыжи отбросить* (Довлатов 1982), чије су именске компоненте *коньки* ‘клизальке’ и *лыжи* ‘скије’.
- *откинуть копыта* (НКРЯ) који чине глагол *откинуть* ‘бацити у страну’ и именица *копыто* ‘копито’ у акузативу множине, уз варијанту *откинуть копытца* са деминутивном именицом *копытце*, такође у акузативу множине, као и варијанту *откидывать копыта*, са глаголом несвршеног вида *откидывать* ‘бацати у страну’, затим изрази *откинуть кеды* (БСРП) који чине поменути глагол свршеног вида и именица *кед* (разг. *кеда*) ‘патика’ у акузативу множине, као и *откинуть кегли* (БСРП) са истим глаголом и именицом *кегля* ‘чуњ’ у поменутом нестандартном значењу ‘ноге’. У ову групу спада и израз са именском компонентом *коньки* ‘клизальке’ на првом месту: *коньки откинуть* (НКРЯ).
- *кинуть копыта* (НКРЯ) у чији састав улазе глагол *кинуть* ‘бацити’, разг. ‘оставити’ и именица *копыто* ‘копито’ у акузативу множине.
- диј. *кони бросить* (Јоконова 2011 : 15), где је глагол *бросить* ‘бацити’ на првом, а именица *кони* ‘чизме’ (Досталь, 1904 г.; Блатная музыка, 1923 г.; Потапов, 1927 г.)⁶ на другом месту.

4.1.2. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘отегнути’, ‘протегнути’:

У ову групу спадају српски израз *отегнути папке*, чије су компоненте глагол *отегнути* и именица *папци* фиг. ‘ноге’, затим бугарски изрази *изпѣвам / изпѣна нозе / крака(та)* (Вѣтов 2001, РБЕ), који чине глагол *изпѣвам / изпѣна* ‘исправљати, опружати’ и именица *нога* ‘нога’, односно *крал* ‘нога’ у множини, *изпружвам / изпружа нозе* (Вѣтов 2001), чија је глаголска компонента глагол *изпружвам / изпружа* ‘протезати, опружати’, а именска *нога* ‘нога’, затим *изтягам / изтегна нозете* (Вѣтов 2001, РБЕ), са истом именском компонентом и глаголом *изтягам / изтегна*

⁴ Бугарски изрази осим израза који садрже компоненту ‘потковица’ третирају се као словенски.

⁵ Овај израз забележен је у следећем примеру: *Жить то надо на что-то Украине. Бюджет без Донбасса начинается отбрасывать ласты, а может даже и склеивать копыта.* (<https://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEWjiqZWQpdvSAhWFVywKHS2xDwkQFggcMAE&url=http%3A%2F%2F95.67.45.122%2Fblognews%2F419848-moskal-privez-v-prifrontovye-sela-dengi-selyanam-razdayut-pensii-pachkami>), који може указивати на то да је израз настао заменом компонента израза *склеивать ласты* и *отбрасывать копыта*.

⁶ Значење ове речи забележено је само у криминалном жаргону. Могуће је да је реч настала од речи *коньки* ‘клизальке’, у жаргону ‘чизме’ која је у једини (*конек*) интерпретирана као деминутив (уп. *зонт* према *зонтик*, од хол. *zondek*).

‘протезати’, *опъвам / опъна краката* (Вътов 2001, РБЕ), у чији састав улазе глагол *опъвам / опъна* ‘растезати, протезати’ и именица *крак* ‘нога’ у множини, као и израз *опъвам / опъна брича* (Вътов 2001), са истом глаголском компонентом и именицом брича ‘панталоне за јахање’, даље руски изрази *протянуть ноги* (БФСРЯ), чија је глаголска компонента глагол *протянуть* ‘испружити, протегнути’, а именска именица *нога* у акузативу множине, затим *вытянуть ноги* (БФСРЯ), са истом именском компонентом и глаголом *вытянуть* ‘растегнути, протегнути’ и *протягивать копыта* (СРА), у чији састав улазе глагол *протягивать* ‘опружати, протезати’ и именица *копыто* ‘копито’ у акузативу множине, даље пољски изрази *wyciągnąć nogi* (USJP), који чине глагол *wyciągnąć* ‘опружити, протегнути’ и именица *noga* ‘нога’ у акузативу множине, затим *wyciągnąć kopyta* (USJP), у чији састав улазе исти глагол и именица *kopyto* ‘копито’ у акузативу множине и *naciągnąć nogi* (SW), у чији састав улазе глагол *naciągnąć* ‘натезати, протезати’ и именица *noga* ‘нога’ у акузативу множине, као и чешки изрази *natáhnout brka / brčka / brdečka / paprče / pariče* (Novotný 2003) *natáhnout kotáry / kotiky / hnáty / krpce / klepeta / bačkory / boty / bagančata / pagnečajky / šupáky / kamaše* (Karlíková 2017 : 198) у чији састав улазе глагол *natáhnout* ‘протегнути, опружити’ и једна од следећих именица у акузативу множине: *brko, brčko* (о значењу в. 4.2.) *brdečko* ‘део коњске запреге’, *paprča* ‘шапа’, ‘животињска нога’, *pariče* ‘кућне папуче’, *kotár* ‘нога’, *kotik* ‘нога’, *hnát* пеј. ‘нога’, *krpec* ‘опанак’, *klepeto* ‘кљешта (нпр. ракова)’, *bačkor* ‘патофна’, *bota* ‘чизма’, *baganče* ‘тешка војничка или радна обућа, баканце’, *pagnečajky* (нестандардно) ‘ноге’, *šupáky* ‘јапанке’, *kamaše* ‘грејачи, камашне’.

4.1.3. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘подићи’:

У ову групу спадају руски изрази *задрать ноги* (ФСРЛЯ), чије су компоненте глагол *задрать* ‘подићи’ и именица *нога* ‘нога’ у акузативу множине, *задрать копылки* (ФСРГС) са истом глаголском компонентом и именском *копылки* диј. ‘ноге’, *двинуть кони* (Wiktionary), чија је глаголска компонента глагол *двинуть* ‘подићи’, а именска *кони* жарг. ‘чизме’ и израз *двинуть копыта* (ССЛЖС), са истом глаголском компонентом и именском *копыто* ‘копито’ у акузативу множине, као и пољски изрази *zadržec nogi / gęgi / kopyta* (SW), у којима је глаголска компонента *zadržec* ‘подићи’, а именске *noga* ‘нога’ или *gęga* ‘нога’ или *kopyto* ‘копито’ у акузативу множине.

4.1.4. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘шкљоцати’, ‘куцати’:

У ову групу спадају руски израз *щёлкать / щёлкнуть кеглями* (БСРП), чија је именска компонента *кегля* ‘чуњ’, у сленгу ‘ноге’, а глаголска *щёлкать* ‘шкљоцати’, односно *щёлкнуть* ‘шкљоцнути’ и чешки израз *zaklepat bačkorama*, чија је глаголска компонента *zaklepat* ‘ударити, затрести’, а именска *bačkor* ‘патофна’ у акузативу множине.

4.1.5. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘изути’:

Овде спадају српски изрази *изути опанке* (некоме) ‘усмртити’ (РСА) и варијанта из савременог сленга *изути некога* ‘усмртити’, чија је глаголска компонента глагол *изути*, док именска може бити именица *опанак* у акузативу множине, а може бити и именска реч у акузативу (са семантичким обележјем ‘живо+’) која означава објекат.

4.1.6. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘залепити’:

У ову групу спадају руски изрази *склеить ласты* (Wiktionary), у чији састав улазе глагол *склеить* ‘прилепити’ и именица *ласт*, односно *ласта* ‘пераје’ у акузативу множине и *склеивать копыта* (НКРЯ), чија је глаголска компонента глагол *склеивать* ‘прилепљивати’, а именска *копыто* ‘копито’ у акузативу множине.

4.1.7. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘откопчати’:

У овој групи се налази само један руски израз *отстегнуть копыта* (БСРП), чија је глаголска компонента глагол *отстегнуть* ‘откопчати’, а именска *копыто* ‘копито’ у акузативу множине.

4.1.8. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘отпасти, одвалити се’:

У овој групи се такође налази само један руски израз *копыта отвалиются* (НКРЯ), чија је именска компонента именица *копыто* ‘копито’ у номинативу множине, а глаголска глагол *отвалиться*.

4.1.9. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘склонити’:

Овде спадају руски изрази *кеды в угол поставить* (БСРП), *выставить кеды* (БСРП), *задвинуть кеды* (БСРП), код којих је именска компонента *кед* (разг. *кеда*) ‘патика’ у акузативу множине, док глаголска компонента може бити глагол *поставить* ‘ставити’ уз допуну *в + угол* ‘ћошак’ у акузативу, као и глаголи *выставить* ‘избацити’ или *задвинуть* ‘склонити, затурити’.

4.1.10. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘осушити’:

Овде се може сврстати само српски израз *осушити некое опанке* ‘усмртити’ (РСА, Лалевих 1934 : 282-283), чија је глаголска компонента глагол *осушити*, док је именска компонента именица *опанак* у акузативу множине уз именску реч у дативу (са семантичким обележјем ‘живо+’) која означава објекат.

4.1.11. Изрази са глаголском компонентом у значењу ‘окачити’:

Овде спада само српски израз *набости некое опанке* ‘усмртити’ (РСА) чија је глаголска компонента *набости*, а именска именица *опанак* у акузативу множине уз именску реч у дативу (са семантичким обележјем ‘живо+’) која означава објекат.

4.1.12. Изрази без глаголске компоненте:

Забележена су и два руска израза без глаголске компоненте. То су изрази *с копыт долой* (Мокиенко 2005 : 37) чија је именска компонента именица *копыто* у генитиву множине са предлогом *с*, а у чији састав улази и прилошка допуна *долой* ‘доле’ и израз *с копылов (копыльев) долой* (Мокиенко 2005 : 35) исте структуре, где је именска компонента именица *копыл* ‘кратка греда уметнута у доњи део санки која држи горњи део санки’ у истом падежу као и именска компонента у претходном изразу.

4.2. Варирање именске компоненте

Уколико пак сврстамо ове исте изразе према именској компоненти, уочавамо да се исте именице комбинују са различитим глаголима. Именске компоненте можемо груписати на следећи начин:

- 4.2.1. називи за обућу (и одевне предмете који покривају ноге): срп. *опанци*, рус. *кеды* ‘патике’, *коњки* ‘клизаљке’⁷, *лыжи* ‘скије’, *кони* жарг. ‘чизме’, чеш. *bařkogy* ‘патофне’, *boty* ‘чизме’, *bagančata* ‘тешка војничка или радничка обућа, баканце’, *řiráky* ‘јапанке’, *kataře* ‘грејачи, камашне’, *pariře* ‘кућне папуче’, *krpce* ‘опанци’; буг. *брича* ‘панталоне за јахање’
- 4.2.2. називи за ноге: буг. *нозе*, *крака*, рус. *ноги*, *кегли*, *копылки*, *копыла* (в. ниже), пољ. *nogi*, *gęgi*, чеш. *brka*, *brčka*, *kotáry*, *kotiky*, *hnáty*, *ragneřajky*;
- 4.2.3. називи за животињске удове: срп. *панци*, буг. *копита*, рус. *копыта*, *ласты*⁸, пољ. *корута* чеш. *klepeta*, *papře*.

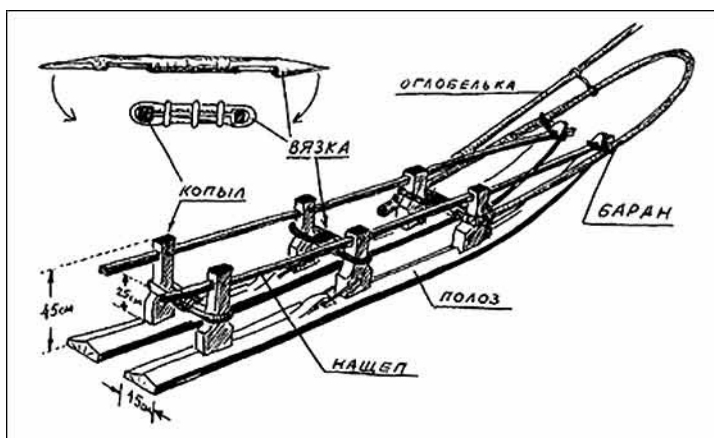
Поред наведених група издваја се и једна именска компонента која завређује посебну пажњу. Ради се о именској компоненти израза *с копылов (копыльев) долой* (Мокиенко 2005 : 35).

⁷ Поред стандардног значења *коњки* ‘клизаљке’, ова реч у криминалном жаргону може имати и значење ‘чизме’ (Северная пчела, 1859 г.; Путилин, 1904 г.; Лебедев, 1909 г.; Попов, 1912 г.).

⁸ Изрази са овом компонентом би се могли сврстати и у изразе који садрже назив за врсту обуће, јер компонента *ласты* може означавати како пераја животиња, тако и део ронилачке опреме.

Мокијенко (Мокиенко 2005 : 35-37) израз *с копыт долой* тумачи као преосмишљавање овог израза, чију именску компоненту идентификује као дијалекатско *копыл* ‘кратка греда уметнута у доњи део санки која држи горњи део санки’ (в. слику бр. 1), које, поред наведеног, улази у састав још једног израза из књижевног језика: *поднять все вверх копылом* ‘узнемирити, узбунити’, ‘окренути све наглавачке’, али и у састав мноштва дијалекатских израза, као што су: *скрипит, как копыл в дровнях* ‘јако шкрипи’ или пренесено ‘звоца’, *выйти из копыльев* ‘бити ван себе’, *на копыл поставить* ‘окренути наглавачке, довести у стање нереди’, *под копыл* ‘на бок’, *копылом стряхнуть* ‘веома мало’, *всё копылом пошло* ‘све се потпуно променило’, *два брата копыл да лопата* ‘два брата различитог карактера’, *при царе Копыле* ‘веома давно’, *копыл копылом* ‘наглавачке, без реда, узалуд’, као и изразе забележене у речнику сибирских дијалеката *с копыльев сишибить* ‘оборити с ногу’ или ‘збунити’ и *с копылков долой* ‘о човеку обореном ударцем’. Мотивацију ових израза аутор објашњава тиме што је функција поменутог дела санки подупирање,⁹ док објашњење мотивације значења ‘умрети’ тражи у старом обичају сахрањивања, где је покојник вожен на санкама до места на ком ће бити сахрањен. Потврде за овакву тврдњу налази у писаним споменицима из XII века, где је забележена метафора ‘седети на санкама’ у значењу ‘бити на самрти, спремати се за смрт’, као и у белоруској фразеологији где *глядзец на паповы сани* значи ‘спремати се на онај свет, бити на самрти’. Тако би израз *с копылов долой* заправо значио ‘скинути са санки, понети на гробље’, па одатле и ‘умрети’.

Међутим, треба погледати и друге изразе са овом речју забележене у сибирским говорима. Међу њима између осталог налазимо и *задрать копылки* у значењу ‘подигнути ноге’, а пренесено и ‘умрети’ (ФСРС). Стога није сасвим неоправдано претпоставити да је реч *копыл* најпре добила пренесено значење ‘ноге’, а тек онда ушла у израз који нас интересује.

Слика бр. 1. *копыл*¹⁰

Слично, за чешки израз *natáhnout brka* или *natáhnót brčka* код Махека (Machek 1968 : 66) налазимо да потиче од дијалекатског *natáhnót brdečka* које се употребљавало за коње у значењу ‘липсати’, где су *brdečka* део запрежних кола за који се везује коњ (в. слику бр. 2), а тај назив је према речима аутора употребљен у овом изразу шаливо, уместо *noha* ‘нога’. Множински облик *brdečka* је скраћен у *brčka*, што је погрешно интерпретирано као деминутив од *brko* [‘птичје перо’ (SSJČ)], одакле је даље настало *natáhnout paprče* [где је именска компонента *paprča* ‘шапа’ (SSJČ), ‘птичја нога’], а затим и *natáhnout papuče* [‘папуче’ (SSJČ)] / *bačkory* [‘патофне’ (SSJČ)].

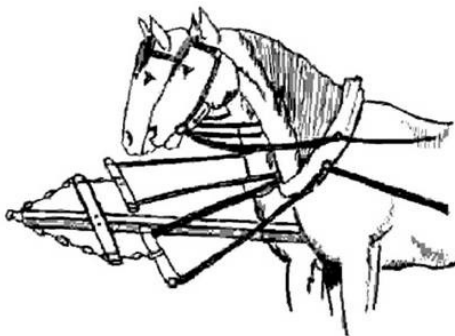
Михал Новотни (Novotný 2003) у популарном тексту објашњава Махекову етимологију сликом коња који када умре у запрези повуче део за који је везан, док варијанту *natáhnout paprče*

⁹ Ово објашњење заиста је уверљиво за неке од ових израза. Ипак, за неке од њих требало би узети у обзир и друга значења ове речи (‘мотика’), као и могућа старија значења (према једном од тумачења ‘споредан, небитан предмет’, уп. Фасмер 1967 II: 320).

¹⁰ Слика је преузета са сајта: http://www.dmitriyzhitenyov.com/index/narty_i_volokushi/0-24 <29.01.2019.>

објашњава тиме што су у дијалекту из кога потиче израз *brdečka* и *paprče* синоними, а како је реч била непозната говорницима који не познају овај дијалекат, она је трансформисана у познато *papriče*.

Хелена Карликова (Karlikova 2017 : 198-203) сматра да су наведена објашњења највероватније производ народне етимологије и показује да је развој био управо обрнут. Како у чешким дијалектима, тако и у другим језицима, паралеле за овај израз садрже именску компоненту која означава ноге. Стога претпоставља да је и реч *brko* имала исто значење и изводи је од глагола *brkat* ‘летети, спотицати се, тетурати се’, што поткрепљује чешким називима за ноге изведеним од глагола кретања. Дакле, како закључује аутор, израз је првобитно настао у облику *natáhnout brka*, где именска компонента означава ноге, а касније је дошло до трансформације *brka brčka brdečka*.

Слика бр. 2. *brdečka*¹¹

Дакле, као што видимо, ова два покушаја довођења израза са значењем умрети у везу са деловима превозног средства опиру се на потпуно различите слике којима се објашњава семантичка мотивација. У првом случају ради се о слици скидања покојника са санки на којима је довожен до места сахрањивања, и не доводи се у везу са смрћу животиње, док је у другом случају реч о слици коња који липше у запрези, и када опружи ноге повуче и део за који је био упрегнут и затегне га.

Ова објашњења ипак немају упориште у тако распрострањеном моделу као што је случај са онима у којима се показује да је именска компонента означавала ноге.

4.3. Семантичка мотивација

Забележени словенски изрази се уклапају у концептуализације смрти које су иначе заступљене у словенским језицима. То су смрт као престанак кретања, која спада у ширу групу фразеологизама везаних за видљиве знаке смрти заједно са кежењем зуба, превртањем очију и њиховим заклапањем. (Толстая 2008 : 451-452). Овде спадају фразеологизми са буквалним значењем ‘опружити ноге’ и слично, где се издвајају они чије је буквално значење ‘подигнути ноге’. Они нису мотивисани сликом мртвог човека који лежи, већ сликом угинулог коња, који се претури на леђа и подигне ноге, а касније су пренети на човека, као и у случају балканских израза.¹²

Затим ту су изрази са глаголском компонентом која има значење ‘шкљоцнути, ударити’. Семантика ударања се може довести у везу са осмишљавањем смрти као тренутка који доноси наглу промену статуса, насупротив животу, који је дуготрајан процес (Павлович 1996 : 9). Таква

¹¹ Слика преузета из књиге Богданов, В. В. Ермолаев, В. А. (2004) *Конская упряжь — основные элементы, требования и особенности*. Ульяновск: Ульяновская государственная сельскохозяйственная академия на: https://royallib.com/read/bogdanov_v/konskaya_upryag_osnovnie_elementi_trebovaniya_i_osobennosti.html#0 <29.01.2019.>

¹² У прилог претпоставци да су ови изрази мотивисани сликом угинулог коња, а не умрлог човека, говори и чињеница да су они углавном погрдни или шаливи.

мотивација постоји и у нефразеолошким глаголима са значењем ‘умрети’, као што су *пукнути*, *скаћати*, *цаћати* и сл. Овакав развој значења тумачи се као директна метафора изведена из чистог значења ударања (Влајић-Поповић 2002 : 32) или преко ономотопеје (Sk I : 252; II : 40; 337, III : 67). Поред тога, ударање је и једна од обредних радњи везаних за обреде прелаза, укључујући и погребни обред (в. Раденковић 2004 : 186-187).

На крају, ту је група фразеологизама који се такође уклапају у концептуализацију смрти као престанка кретања, али у оквиру шире групе фразеологизама у којима се смрт концептуализује као крај, завршетак живота и свих активности везаних за њега (Толстая 2008 : 452), што се изражава кроз одлагање предмета употребљаваних у свакодневном животу. Један од израза из ове групе је рецимо и данас раширен израз *бацити кашику*, а од оних који нас интересују ту су поред израза са глаголском компонентом *бацити* и они са глаголском компонентом у значењу ‘одложити’, ‘оставити у ћошак’ и тако даље. Овде спада и израз *осушити некоме опанке* у значењу ‘убити некога’, који се може разумети као ‘учинићу ти да више не носиш опанака, него да ти се суше о клину, да их више не обујеш’ (Јалевевић 1934 : 282-283).

5. ШИРИ КОНТЕКСТ

Овакве концептуализације смрти нису карактеристичне само за словенске или само за балканске језике. Изразе у којима се огледа оваква концептуализација налазимо и у другим европским језицима.

Сликом умрлог коња мотивисани су немачки изрази *die Hufe hochnehmen / hochreißen / hochmachen* (Redensarten-Index), чија је именска компонента именица *der Huf* ‘потковица’ у акузативу множине, док глаголску компоненту могу чинити следећи глаголи: *hochnehmen* ‘држати високо’, *hochreißen* ‘подићи’ или *hochmachen* у истом значењу.

Изразе мотивисане сликом човека који лежи у гробу налазимо на пример у енглеском језику. Такви су изрази *turn up your toes* (ODI), чија је глаголска компонента глагол *to turn* ‘окренути’, а именска *your toes* ‘своје ножне прсте’, као и варијанта са допуном *up to the daises* ‘ка белим радама’: *turn your toes up to the daises* (ODI).

Поред овог израза, у енглеском језику налазимо и израз који по мотивацији одговара словенским изразима везаним за концептуализацију смрти као престанка кретања и одлагања обуће. Реч је о изразу везаном за превремену смрт чије је буквално значење ‘умрети у чизмама’: *die with one's boots on* ‘умрети радећи или још увек радно способан’ (FDI)¹³. Сличну мотивацију имају и француски изрази, који формално боље одговарају анализираном призренском изразу: *laisser ses houseaux / guêtres / bottes / chaussures (quelque part)* (Krzyżanowska 1998), са глаголском компонентом *laisser* ‘оставити’ и именском компонентом која означава обућу или друге одевне предмете који се носе на ногама: *houseaux* ‘грејачи, камашне’, *guêtres* ‘камашне’, *bottes* ‘чизме’, *chaussures* ‘средњовековни штитници за ноге’, уз опциону допуна *quelque part* ‘негде’.

6. ЗАКЉУЧАК

Као што видимо, семантичка мотивација израза *метнаја налче* није спорна, налазимо је како у балканским, тако и у словенским језицима, а и шире. Што се тиче формалне стране, можемо претпоставити да је реч о полукалку према турском *nallari atmak*, у прилог чему говоре и балканске паралеле које у потпуности одговарају и по структури и по значењу, као и чињеница да је израз забележен у вишејезичној средини у којој су српски и турски језик били у директном контакту, при чему је турски језик током векова имао престижан статус и чак био *lingua franca*

¹³ Уп. такође *die in one's boots* ‘умрети борећи се, умрети на други начин, а не у кревету’ (McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs)

градског споразумевања (Петровић 2012 : 14). Наравно, не може се искључити ни могућност да је реч *налча* (Чемерикић) позајмљена независно од овог израза, а да је затим у њега ушла као паралела домаћем *плоча* (Чемерикић). У сваком случају, овај израз се одлично уклопио у већ постојећу концептуализацију смрти и у мрежу домаћих израза којима се означавало умирање.

ЛИТЕРАТУРА

- Aktunç, H. (2000). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanımlarıyla)*. İstanbul: Yapi Kredi Yayınları.
- Bartmiński, J. (2006). *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Borghgi, A. Scorolli, C. (2006). Object concepts and mental images, *Anthropology and Philosophy* 7/1-2, str. 64-74 (1-9) prema <http://gral.ip.rm.cnr.it/borghgi/borghgi-scorolli-a&p-06.pdf> <26.01.2019.>
- Cunia, T. (2010). *Dicționarul explicativ al limbii române*. Editura Cartea Aromână.
- DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române* (2009). București: Univers Enciclopedic, ediția a III-a.
- Dobrovolskiĭ, D. Piirainen, E. (2005). Cognitive theory of metaphor and idiom analysis. *Jezikoslovlje* 6 (1), 7-35.
- FDI: Farlex Dictionary of Idioms (2015). Farlex, Inc. na: <https://idioms.thefreedictionary.com/die+with+your+boots+on> <24.01.2019.>
- Gibbs, R. W. (2006). Why cognitive linguists should care more about empirical methods. *Methods in cognitive linguistics*. Amsterdam: John Benjamin's Publishing, 2-18.
- Karlíková, H. (2017). Zur Herkunft des tschechnischen Idioms *natahnout brka*. *Etymological Research into Czech. Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2017, 12-14 September 2017, Brno*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.
- Klimentić, E. (2018). Frazеолошка dilema: Dvokomponentnost i/ili autosemantičnost. *Društvene i humanističke studije* 3 (1), 195-206.
- Krzyżanowska, A. (1998). Ostatnia podróż – czyli polska i francuska metaforyka śmierci. *Etnolingwistyka* 9 (10), 93-109.
- Machek, V. (1968). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia.
- McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs (2002). The McGraw-Hill Companies, Inc. na: <https://idioms.thefreedictionary.com/die+in+boots> <24.01.2019.>
- Novotný, M. (2003). *Brka (natahnout)* na <https://region.rozhlas.cz/brka-natahnout-7258135> <29.01.2019.>
- ODI: *Oxford Dictionary of Idioms* (2004). Oxford University Press.
- Papahagi, T. (1963). *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*. București: Editura Academiei.
- Redensarten-Index: https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=~die%20Hufe%20hochnehmen%20%2F%20hochreissen%20%2F%20hochmachen&bool=relevanz&suchspalte%5B%5D=rart_ou <24.01.2019.>
- Sendek, R. (2007). *Studia z frazeologii bułgarskiej i macedońskiej*. Kraków: Wydawnictwo Scriptum.
- Sk: Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-IV* (1971-1974). Zagreb: JAZU.
- SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého* (2011). Praha: Ústav pro jazyk český. na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> <23.01.2019.>
- SSS: *Slovník starožitnosti slovianškich* 1–8, pod red. W. Kowalenki, G. Labudy i T. Lehr-Splawińskiego, Wrocław etc. 1961–1996.
- SW: Karłowicz, J. et. al. *Slovník jazyka polskiego* (1900–1927). Warszawa.
- Thomai, J. (1999). *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë/Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Shtëpia botuese “Shkenca”.
- Tomici, M. (2012). *Dicționar frazeologic român-sârb*. Timișoara: Uniunea sârbilor din România.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego* (2003). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wiktionary: <https://www.wiktionary.org/>
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (1998). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/ <12.06.2018.>
- Блатная музыка, Словарь жаргона преступников* (1923). Москва: Издание управления уголовного розыска республики. na: <http://www.rusски-mat.net/argot/Blat.php> <15.05.2018.>
- БСПИ: Мокиенко, В. М. Никитина, Т. Г. *Большой словарь русских поговорок* (2007). Москва: Олма Медиа Групп na: <https://dic.academic.ru/> <25.01.2019.>

- БФСРЯ: Телия, Е. Н. *Большой фразеологический словарь русского языка* (2006). Москва : АСТ-Пресс на: <https://dic.academic.ru/> <25.01.2019>.
- Влајић-Поповић, Ј. (2002). *Историјска семантика глагола ударања у српском језику: преко етимологије до модела семасиолошког речника*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Вуловић, Н. (2015). *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Вътов, В. (2001) За един фразеологизиран образ в българския език, *Отговорността пред езика. Summa cum pietate Studia Litterarum*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”. стр. 214 – 224, на: <http://georgesg.info/belb/personal/vytov/Smartta.htm> <23.01.2019.>
- Довлатов, С. Д. *Зона. Записки надзирателя*. Энн-Арбор: Издательство «Эрмитаж». на: http://www.many-books.org/auth/687/book/6784/dovlatov_sergey/zona/read/4 <29.01.2019.>
- Досталь, Г. (1904). *Воровской словарь*, Слобода Покровская. на <http://www.russki-mat.net/argot/Blat.php> <15.05.2018.>
- Елезовић, Г. (1932-1935). *Речник косовско-метохишког дијалекта I-II*. Београд: Српска краљевска академија.
- Златковић, Д. (2014). *Речник пиротског говора I-II*. Београд: Службени гласник.
- Караџић, В. С. (1898). *Српски рјечник*. Београд.
- Кокконова, А. Б. (2011). *Рождение и смерть в пространстве диалекта. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук*. Москва: МГУ им. Ломоносова.
- Лалевић, М. С. (1934). О значењу неких речи и израза. *Наш језик* 2 (9-10), 278-283.
- Мокиенко, В. М. (2005). *В глубь поговорки*. Санкт-Петербург: Авалон; Азбука-классика.
- НКРЯ: Национальный корпус русского языка <http://www.ruscorpora.ru/>
- Павлович, Т. (1996). *Семантика слов с корнями «-жи(в)-» и «-мер/мор-» в русском и сербохорватском языках на фоне культурных концептов «жизнь» и «смерть»*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Институт русского языка РАН.
- Петровић, С. (2012). *Турцизми у српском призренском говору на материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемериџића*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Попов В. Ф. (1912). *Словарь воровского и арестантского языка*, Киев. на: <http://www.russki-mat.net/argot/Blat.php> <15.05.2018.>
- Потапов С.М. (1927). *Словарь жаргона преступников*. Москва. на: <http://www.russki-mat.net/argot/Blat.php> <15.05.2018.>
- Путилин, И. Д. (1904). *Условный язык петербургских мошенников*, СПб. на: <http://www.russki-mat.net/argot/Blat.php> <15.05.2018.>
- Раденковић, Љ. (2004). Ударње у обредима животног круга. *Кодови словенских култура 9 (Смрт)*. Београд: Клио, 182-188.
- РБЕ: *Речник на българския език* (2001-). София: Издателство на БАН на: <http://ibl.bas.bg/rbe/> <25.01.2019.>
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (1959-). Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Северная пчела, 1859 г.;
- СРА: Елистратов, В. С. *Словарь русского арго* (2002). <http://gramota.ru/slovari/argo/> <25.01.2019.>
- ССЛЖС: *Словарь современной лексики, жаргона и сленга* (2014) на: <https://dic.academic.ru/> <25.01.2019>.
- Толстая, С. М. (2008). Смерть, *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик, 441-454.
- ТРМЈ: *Толковен речник на македонскиот јазик* (2003-2014). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Фасмер, М. (1967). *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Москва: Прогресс.
- ФСРГС: Федоров А.И. *Фразеологический словарь русских говоров Сибири* (1983). Новосибирск: Наука.
- ФСРЛЯ: Федоров, А. И. *Фразеологический словарь русского литературного языка* (2008). Москва : Астрель, АСТ на: <https://dic.academic.ru/> <25.01.2019>.
- Чемериџић, Д. *Збирка речи из Призрена* на: <http://www.prepis.org/items/browse?collection=1>

О ПРОИСХОЖДЕНИИ ВЫРАЖЕНИЯ *МЕТНАЈА НАЛЧЕ**Резюме*

Выражение *метнаја налче* зафиксировано в сборнике слов говора города Призрен Димитрия Чемерикича в значении 'умереть, сдохнуть (о скоте), умереть (о человеке, особенно о мусульманине)'. В остальных говорах сербского языка формальные и семантические паралели для данного выражения зафиксированы в сербских говорах, принадлежащих к балканской зоне. В словаре Вука С. Караджича зафиксирована формальная паралель, но не дано значение. Во всех балканских языках зафиксированы формальные и семантические паралели, а также другие выражения, мотивированные тем же мысленным образом (образом умершего коня, лежащего ногами вверх). В славянских языках, не принадлежащих к балканскому языковому союзу, не обнаружено полных формальных паралелей для рассматриваемого выражения. Тем не менее в них зафиксирована разветвленная сеть выражений, соответствующих данной модели, в которых варьируется глагольный или именной компонент. Глагольные компоненты можно группировать по значению в следующие группы: 'бросить', 'вытянуть/протянуть', 'поднять', 'щелкнуть', 'разуть', 'склеить', 'отстегнуть', 'отвалиться', 'задвинуть', 'высушить' и 'повесить'. Два выражения (*с копыт долой* и *с копылов/копыльево долой*) не имеют глагольной составляющей и рассматриваются отдельно. Второе выражение толкуется как одно из выражений, в состав которых входит нестандартное название ног (уп. сиб. *задрать копылки* 'задрать ноги', ирон. 'умереть'). Именные компоненты можно разделить на три группы: названия обуви, ног и (нижних) конечностей животных. Мысленные образы, которыми мотивированы славянские выражения, хорошо вписываются в уже известную концептуализацию смерти в славянских языках (смерть как прекращение движения, смерть как перемена статуса и смерть как прекращение жизненной деятельности). Выражения, мотивированные подобными мысленными образами, зафиксированы и в других европейских языках. Учитывая отсутствие полных формальных паралелей в небалканских славянских языках, а также специфическую социолингвистическую ситуацию в городе Призрен, можно предположить, что данное выражение является полукалькой турецкого *nalları atmak*, вписавшейся в уже существующую сеть славянских выражений, отражающих схожую концептуализацию смерти.

194 *Ключевые слова:* этимология, фразеология, славянские языки, балканские языки.

Соња Манојловић
Институт за српски језик САНУ
sonja.manojlovic@isj.sanu.ac.rs